

SAULIUS KETURAKIS

Kauno technologijos universitetas, Lietuva
Kaunas University of Technology, Lithuania

APIE SKAITYMĄ IŠ TOLI IR IŠ ARTI

About Distant and Close Reading

SUMMARY

It seems that in the humanities, the habit of consistent reading has started to decline immediately after the crisis of the grand narrative. Traditional attentive reading, attributed to “text enjoyment”, which contradicts the understanding of the text itself is only possible... without reading the text. The paper analyzes the content of this paradoxical statement, the system of arguments made by the author of the statement Franco Moretti, the relations between distant reading and the concepts of archive, data, algorithm, textual fact, the application of the Big Data analysis in the humanities, as well as so called digital humanities. The discussion about distant reading and application of the digital technology to text interpretation highlights the connection of these ideas with the visions of a modern reader of the early 20th century, the Russian formalism, finally with the most urgent contemporary question – how to get knowledge from the books you never read?

SANTRAUKA

Po didžiojo pasakojimo krizės į humanitarinius mokslus, atrodo, ateina ir nuoseklus skaitymo praktikos saulėlydis. Tradicinis atidus skaitymas priskiriamas „teksto malonumui“, kuris priešinamas teksto supratimui, įmanomam tik... teksto neskaitant. Straipsnyje analizuojamas šio paradoksalaus siūlymo turinys, svarbiausiojo jo atstovo Franco Moretti pateiktų argumentų sistema, atsietojų skaitymo (*distant reading*) ryšys su archyvo, duomenų, algoritmo, tekstualaus *fakto* sąvokomis, didžiųjų duomenų (*Big Data*) analizės metodų taikymu humanitariniuose moksluose, pagaliau su vadinamąja skaitmenine humanitarika (*digital humanities*). Aptariant atsietąjį skaitymą ir skaitmeninių technologijų taikymą tekstų interpretacijoje, išryškėja šių idėjų sąsajos su XX a. pradžios modernistinio skaitytojo vizijomis, rusiškojo formalizmo ieškojimais, pagaliau su vienu aktualiausių šių dienų klausimų – kaip žinoti, kas parašyta knygoje, kurių niekada neskaitysi?

ĮVADAS

Nedaug humanitarinių mokslų atstovų pelno tiek masinio dėmesio, kad pakliūva į populiariausių dienraščių pirmuosius puslapius ar tampa pokalbių

RAKTAŽODŽIAI: duomenys, medija, Moretti, archyvas, skaitymas.

KEY WORDS: data, media, Moretti, archive, reading.

šou svečiais. Po Marshallo McLuhano ilgai nebuvo tokių, kurių idėjos būtų aptarinėjamos kaip populiariosios kultūros naujienos. Greta gerai žinomų kanadiečio medijų teoretiko pasirodymų „Playboy“ puslapiuose ar kino filmuose, kaip pavyzdį būtų galima paminėti mažiau žinomą istoriją, kai M. McLuhanas 1971 m. kartu su sūnėnu chemiku Rossu Hallu užpatentavo valiklį „Prohtex“, iš apatinių drabužių pašalinantį šlapimo kvapą, tačiau visus kitus kvapus – sakykim, prakaito, – paliekantį. Mat elektroninės komunikacijos laikais pasauliui virstant „globaliu kaimu“ kvapai vėl taps tokie pat reikšmingi, kaip ir oralinės kultūros bendruomenėse. Žiniasklaida šią egzotišką naujieną iškart pasigavo, tačiau kartu su ja masinę auditoriją pasiekė ir svarbios M. McLuhano teorijos idėjos (Gary 1996).

Sakoma, jog kita tokia žvaigžde, bent iš dalies prilygstančia M. McLuhano populiarumui ir idėjų komunikacijos manierai, yra tapęs italų kilmės kultūros teoretikas Franco Moretti. Jo idėjos tokiuose leidiniuose kaip „The New Yorker“ ar „The New York Times“ buvo pristatytos¹ kaip skandalingas siūlymas nustoti skaityti knygas, patiems pasitraukiant nuo to varginančio darbo – skaitymo, jį perleidžiant M. McLuhano industrinės „mechaninės nuotakos“ paveldėtojai „elektroninei mūzai“ – kompiuteriui.

Iš pirmo žvilgsnio skambantis kaip eilinis akademinis chuliganizmas F. Moretti siūlymas radikaliai keisti santykį su informacija, atsisakyti atidaus skaitymo (*close reading*), jį pakeičiant atsietu skaitymu (*distant reading*)², sulaukė ne tik didelio žiniasklaidos, bet ir akademinų institucijų dėmesio. Mat F. Moretti sugėbėjo savo idėjoms suteikti tokį aforizmų

skambesį, kuris skaitytojui buvo žinomas nebent iš jau minėtojo M. McLuhano tekstų. „Visą laiką mokėmės skaityti, dabar pradėkim mokytis neskaityti“ (Moretti 2013: 45), skelbia viena F. Moretti atsietojo skaitymo tezių, jo paties pavadinama siūlymu kultūros studijoms sudaryti „sutartį su velniu“. „Atidus skaitymas leidžia perskaityti tik fragmentus, o atsietasis – viską“ (ten pat: 66), žada kita tezė. „Atidus skaitymas gerai, jei iš teksto norime malonumo, bet jei norime ką nors suprasti, reikia atsietojo skaitymo“ (ten pat: 49), įtikinėja trečia. Tokių teiginių dvipusisškumas, susiejant mokslinio tyrimo revoliucijos pažadą su masinio žinomumo pavidalu, atrodo, lėmė žaibišką jų sklaidą. Vos paskelbus atsietojo skaitymo idėjas, Stanfordo universitetas beveik iškart pasiūlė F. Moretti įkurti laboratoriją, kurioje atsietasis skaitymas tapo visų tyrimų šerdimi. Taip 2010 m. atsirado iki šiol gyvuojanti „Literary Lab“ (<https://litlab.stanford.edu>), kurioje ne tik tekstualaus, bet ir vizualaus pavidalo kūriniai yra paverčiami didelių duomenų masyvais, paskui analizuojamais pasitelkiant įvairius algoritmus. O prieš porą metų Europos COST programos rėmuose buvo sukurtas daugiau kaip dvidešimt Europos aukštojo mokslo institucijų apimantis tinklas „Distant Reading for European Literary History“ (<https://www.distant-reading.net>), kaip vieną savo tikslų keliantis F. Moretti atsietojo skaitymo principų pagrindu atnaujinti Europos literatūros istorijos tyrimus.

Kas yra tas atsietasis skaitymas, kokios šio metodo ištakos, laimėjimai ir ryšys su vadinamuoju humanitarinių mokslų posūkiu į skaitmeniškumą ir duomenų analizę?

SKAITYMO TIPAI

Prieš pradėdant aptarinėti F. Moretti atsietoją skaitymo ištakas bei poveikį humanitariniams mokslams, pravartu turėti kokią nors skaitymo tipologiją. Netikėta, bet tokio tipo skaitymą, kurį paprastai aptinkame skaitmeninės kultūros epochoje, išpranašavo rašytojas Hermannas Hesse savo 1920 m. esė „Vom Bücherlesen“ (Hesse 1977: 188–193).

Šioje esė H. Hesse išskiria tris knygos skaitymo pakopas, o kartu su jomis ir tris skaitytojo tipus. Pirmasis – tai naivusis skaitytojas. Knygą, anot H. Hesse's, jis skaito taip pat, kaip valgo maistą – tam, kad pasisotintų. Šio skaitytojo santykis su knyga – kaip žirgo su jojiku: pastarasis vadovauja, žirgas eina. Toks skaitytojas knygą visuomet atidžiai perskaito, įvertina pagal knygos turinį ar formą. Knyga šio tipo skaitytojui visuomet turi tą pačią funkciją, tarsi tai būtų duonos riekė, kuri turi būti suvalgyta, ar lova, kurioje turi būti miegama. Toks daiktų vartotojas nefantazuoja apie naujas paskirtis, knyga jam turi būti tiesiog skaitoma.

Antrasis skaitytojo tipas – tai rašytoju nepasitikintis skaitytojas, mėgstantis atlikti savo tiriamąjį darbą. Beje, pastarąjį gerokai papildydamas vaizduote. Jam duonos riekė gali virsti kalnu, lova – sodu ar ola. Tokiam skaitytojui svarbiausia žaisti, jam nėra svarbu nei knygos turinys, nei forma. Jis tarsi vaikas žino, jog kiekvienas daiktas gali turėti šimtus įvairiausių reikšmių. Bet kokios kūrinio turinio ar formos vertės čia išnyksta, skaitytojas su knyga elgiasi ne kaip jojikas su žirgu, bet kaip medžiotojas ir jo persekiojamas grobis. Šis skaitytojas ne-

bijo žengti daug toliau, nei poetas ar prozininkas nurodė savo tekstuose.

Trečiasis skaitytojo tipas yra individualistas, knygą paimantis tik tam, kad turėtų atspirties tašką savo idėjoms. Knyga yra tik viena iš daugelio galimybių leisti į minčių kelionę. Toks skaitytojas iš knygos nesitiki nei pramogos, nei pamokos. Iš tiesų jam visiškai nesvarbu, ką paima skaityti. Filosofijos traktatas jam nereikalingas kaip požiūris, kurį galima kritikuoti ar pritaikyti. Poezija jam nereikalinga kaip pasaulio interpretacijos būdas. Jis su viskuo žaidžia savo žaidimą ir jam nėra nieko, kas galėtų būti vertingiau už šį žaidimą. O jei knygoje šis skaitytojo tipas randa ką nors gražaus, jis tai visuomet panaudoja taip, kad rašytojo sumanymas visiškai išnyksta.

Toks skaitytojas tekstą paverčia atspirties tašku kažkam, kas būna labai toli nuo skaitomo teksto intencijų. Anot H. Hesse's, tai daryti jį verčia smalsumas, apie kurį ketvirčiui amžiaus praėjus vienas iš tinklo kultūros pranašų, hiperteksto prototipo kūrėjas Vannevaras Bushas rašys (Bush 1945), jog būtent toks smalsaus ir teksto ribomis niekada nesitenkinančio skaitytojo tipas triumfuos informacijos mažiujė. Jam didžiuliai įvairiausių informacijos masyvai tebus tik paieškos laukas naudingoms asociatyvioms prasminėms trajektorijoms kurti. H. Hesse apie tokį skaitytoją sako, jog jam yra visiškai nesvarbu, ką skaityti – romaną, gramatiką ar traukinių tvarkaraštį, bet kuriuo atveju asociatyvi vaizduotė jį neša toli nuo skaitomo teksto.

Trečiojo tipo skaitytojui impulsu leistis į ieškojimus gali būti net šrifto pobūdis, laikraštinė reklama gali būti tikras atradimas, tekstas ant cigarečių pakelio gali būti motyvas pradėti įvairiausių žaidimus ir leistis į kelionę po įvairius informacijos šaltinius.

Galų gale H. Hesse daro išvadą, jog šis skaitytojas iš tiesų neskaito. Juk kam jam knygos, jei jis jaučiasi savyje turįs visą pasaulį. Tai sapnas, kuriame viskas susimaišo, viskas su viskuo susiję, ir skaitytojas laisvai gali keliauti, kur tik jį nuneš fantazija.

NESKAITANT PERSKAITYTI VISKĄ

Šis nieko neskaitantis, tačiau neišmanėliu nesijaučiantis kultūros personažas, apie kurį kalbėjo H. Hesse, galima sakyti, tapo viena socialinių priežasčių atsirasti F. Moretti atsietajam skaitymui. Mat nors postmodernizme vientiso teksto – didžiojo pasakojimo – idėja ir buvo sukritikuota, tačiau nuoseklus, atidaus skaitymo kaip praktikos nebuvo atsisakyta. Anot Stanfordo universiteto lyginamosios literatūrologijos profesorės Margaret Cohen, būtent prieš šią nuoseklaus skaitymo praktiką yra nukreiptas F. Moretti atsietojų skaitymo projektas (Cohen 2009: 53). Viena vertus, jis turėtų spręsti kultūrinio dialogo galimybes problema situacijoje, kai bendruomenės dalyviai yra skaitę ne tuos pačius, bet skirtingus tekstus. Kita vertus, jis turėtų sumažinti didelį socialinį ir intelektualinį spaudimą kalbėti tik apie tuos dalykus, kuriuos esi skaitęs ar matęs. Kitaip sakant, F. Moretti nori rasti atsakymą į klausimą – kaip gauti informaciją iš knygų, kurių niekada neskaitysi (Seal 2013)?

Problema, kad visko, kas parašyta, perskaityti nepavyks, bent iš dalies sprendžia vadinamasis kanonas – sąlygiškai nedidelis rinkinys tekstų, kurie skaitytojų yra pripažinti kaip geriausi (Fowler 1979: 99). Juos reikia perskaityti

kruopščiai, todėl atidaus skaitymo pagrindinis klausimas toks: kaip skaitai? Tačiau jei klausimas nuskamba kitaip – „kiek skaitai?“, – tuomet domėjimosi priimamos informacijos kiekiu potekstė jau yra labiau susijusi su atsietuoju skaitymu. Juk jei skaitai tik kanoninius tekstus, tuomet šalia lieka visiškai nežinomas „didžiųjų neskaitytų“ (Cohen 1999: 17) pasaulis, kuris gali atverti visiškai kitas perspektyvas.

Atidus skaitymas tarsi izoliuoja skaitantįjį nuo kitų galimybių, nes jo atveju svarbiausia yra labai detali atskiro teksto analizė. Ir čia atsiribojimo nuo kitų tekstų, izoliacijos motyvas yra dar svarbesnis nei tiesiog dėmesio skaitant masas. Todėl kalbant apie atidųjį ir atsietąjį skaitymą, perskyra yra ne tarp dėmesio ir išsiblaškymo, dėmesio išskaidymo, bet tarp vienaskaitos ir daugiskaitos. Mat atidus skaitymas yra susijęs su atskiro teksto skaitymu, o atsietasis – su visos tekstų serijos vienu metu. Įdomu tai, jog F. Moretti su bartiškuoju „teksto malonumu“ sieja būtent atidųjį atskiro teksto skaitymą, tačiau jis šio skaitymo tipo su pažinimu nesieja (Hackler 2016). Malonumo atsisakyti būtų nesąmonė, bet jei nori ką nors suprasti, turi pradėti elgtis su tekstais kitaip. Iš tokios nuostatos –

įžymioji F. Moretti tezė apie būtinybę mokyti neskaityti.

Atidžiau pasižiūrėjus į F. Moretti atsietoją skaitymo privalumų svarstymus matyti, jog naratyvumas jam apskritai nėra susijęs su pažinimu, jis ir yra būtent tas tekstualumo aspektas, kuris kelia malonumą. Pažinimas susijęs su teksto *faktais* – įvairiais kalbiniais duomenimis, kuriuos tame pačiame tekste vis tuos pačius aptiks kiekvienas tyrėjas (Moretti 2013: 44). Žinoma, šių kalbinių duomenų susiejimas su reikšmėmis yra interpretacijos reikalas, bet tai jau kitokia interpretacija nei ta, kuri atsiranda tiesiog skaitant pasakojimą. Tai interpretacija, kuri atsiranda žiūrint į teksto duomenis – *faktus*. Šioje vietoje F. Moretti teorijoje atsiranda archyvo kaip duomenų rinkinio sąvoka, kategoriškai priešinama pasakojimui (ten pat: 189). Mat pasakojimas yra tikslingai sukurtas tam, kad kalbėtų mums, o mes gerai žinome, kaip jo klausytis, kur ieškoti pranešimo. Anksčiau ar vėliau pasakojimas mums vis tiek ką nors pasako. Archyvo kaip duomenų rinkinio paskirtis nėra komunicuoti su mumis, archyvai yra nebylūs tol, kol susigaudome, kaip ir ko ieškoti, kol paklausiame teisingo klausimo.

Tam, kad užduotume teisingą klausimą, reikia labai gerai išmanyti gramatiką, sintaksę ir kitokius kalbinius duomenis, kurie turi fakto statusą. Štai kokį klausimą suformuluoti tyrinėjant 1740–1850 m. britų romanus, beveik 7000 tekstų (Moretti 2009: 136)? Jei pavyktų klausimą suformuluoti taip, kad jis apimtų visus tiriamus tekstus, juk būtų galima sakyti, kad jie visi yra perskaityti? Greta

kitų dalykų F. Moretti nusprendžia patyrinėti romanų pavadinimus, suformulavęs tokią hipotezę: jei pavadinime yra žymimasis anglų kalbos artikkelis *the*, tuomet romanas yra konservatyvus, nes artikkelis nurodo jau esančius, žinomus, tradicijos apčiuotus dalykus. Tačiau jei romano pavadinime yra nežymimasis artikkelis *a*, tada romanas kalba apie dalykus, kurie yra dar nežinomi, dar tik numatomi ateityje. Apibendrinus duomenis paaiškėja, jog artėjant prie XIX a. vidurio, britų romanų pavadinimuose vis dažnesnis buvo nežymimasis artikkelis, nukreipiantis skaitytojo dėmesį į ateitį, jį paruošiantis susitikimui su dar negirdėtais, nepažintais dalykais, naujovėmis. F. Moretti pažymi, jog tokia pasakojimo technika manipuliuojant artikkeliais ir skaitytojo dėmesio orientavimu žinomo ar nežinomo link vėliau pasinaudoja ir Jamesas Joyce'as savo „Dubliniečių“ rinktinėje, kai paskutiniame apsakyme „The Dead“ pagrindinis herojus staiga gerai skaitytojui pažįstamą savo žmoną pamato kaip „a woman“ (Joyce 2006: 189), moterį, kurios niekada anksčiau tarsi nėra matęs. Įsigilinus į tekstą paaiškėja, kad jo žmona tik ką išgirdo melodiją, kuri jos mintis nukreipia toli į vyrui nežinomą praeitį – tą akimirką ji buvo kitas, nepažintas žmogus, kurį dar tik teks vyrui pažinti.

Ar galima tvirtinti, jog F. Moretti, šitaip suformulavęs klausimą duomenų archyvui, sudarytam iš kelių tūkstančių romanų, išvadas daro juos visus *perskaitytus*? Kiekvienu atveju svarbus vaidmuo čia tenka dar vienam skaitytojui – algoritmui ir programinei įrangai.

SĄVOKOS, IŠREIKŠTOS ALGORITMAIS

Taigi atsietasis skaitymas yra bandymas atsiriboti nuo galvojimo apie knygą iš vienaskaitos perspektyvos. Anot vienos paties F. Moretti alegorijų, atsietasis skaitymas yra tarsis teleskopas, kuris leidžia pamatyti daugiau tekstų, nei skaitytoji pasiūlo kanonas (Moretti 2013a). Problema ta, jog kas priklauso kanonui, kas yra išprusimui reikalinga ir kas yra gera literatūra, sprendžia skaitytojai – rinka. Tačiau skaitytojai neaiškina, kodėl jie renkasi viena ar kita, kodėl „būti apsisukaičiusiam“ reiškia būti perskaičius tam tikras knygas, tačiau kitų nei esančių kanone knygų skaitymas tokios reputacijos nesuteiktų. Tam, anot F. Moretti, reikalinga kita perspektyva, kurią būtų galima pavadinti daugiskaitine. Tarp vienaskaitos ir daugiskaitos perspektyvų atsiradusi įtampa čia neišvengiamai transformuojasi į įtampą tarp analoginio bei skaitmeninio santykio.

Tokia transformacija pirmiausia įvyksta dėl keistai entuziastingo F. Moretti tikėjimo empiriniais duomenimis, kai kuriais atvejais netgi naivaus. Jo netrikdo, kad kalbinius faktus iš archyvo surenka vadinamasis algoritminis skaitytojas, kuris kiekvienu atveju vadovaujasi kokienu nors pirminiu modeliu, algoritmo kūrėjo įsivaizdavimu, kas yra svarbiausia tekstų masyvuose. Kadangi algoritmo pobūdis lemia gautus duomenis, galima sakyti, jog šiuo atveju algoritmas yra sąvokos, lemiančios interpretaciją, pavidalas. Anot F. Moretti, būtent tokia yra skaitmeninės humanitarikos (*digital humanities*) esmė – dirbti su sąvokomis, kurios nėra išreikštos žodžiais, tačiau išreikštos programiniu algoritmu (Shawna 2014).

Pats F. Moretti sutinka, jog didžiausia skaitmeninės humanitarikos problema – duomenys labai lengvai gaunami, paskui įspūdingai vizualizuojami. O tada dažnai padaroma didelė klaida – manoma, jog tie duomenys bei jų vizualizavimas ir yra rezultatas. Tačiau tekstą pakeičianti diagrama turi būti analizuojama lygiai taip pat atidžiai, kaip ir klasikiniiais laikais tekstas. Iki pat interpretacijos vykę dalykai – duomenų rinkimas – yra labai lengvai kiekvieno pakartojami, tačiau duomenų konfigūracijos interpretacija paklūsta tiems patiems klasikiniams intuicijos dėsniams kaip ir skaitant tradiciniu būdu, siekiant „teksto malonumo“. Ir čia F. Moretti tekstuose atsiranda moksliniam tekstams neįprastas žanras – pasakojimai apie ištikusias interpretacines nesėkmes.

Pavyzdžiui, esė „The Slaughterhouse of Literature“ apie nekanoninės literatūros studijas bandant parodyti, kaip skaitytojai į kanoną atrenka vienus literatūros kūrinius, tačiau į užmarštį nustumia kitus. Atlikęs analizę F. Moretti pripažįsta (Moretti 2000: 211), kad jo pasirinktas metodas veda į niekur, nes tai, kas atrandama, yra tiesa, tačiau triviali – kanonu pagrįstas analitinis įrankis pajėgia aptikti nekanoninėje literatūroje tik kanono stygių. Kas ir taip yra aišku.

Tačiau šie nepavykę interpretacijos nuotykių F. Moretti niekada neatbaido nuo kitų nuotykių, nes jis tiki mokslu, tik kiekybiniais duomenimis, objektyviais teksto *faktais*. Ir jam visiškai nesvarbu, jog tas duomenų objektyvumas jau yra kritikuojamas net mokslinių leidinių pavadinimuose. „Raw Data Is an Oxymoron“,

savo antrašte skelbia 2013 m. Masačusetso technologijos instituto išleistas straipsnių rinkinys (Gitelman 2013). Juk bet ko-

kie duomenys, sakykime, iš literatūros, yra gauti vadovaujantis kokia nors preliminarine literatūriškumo samprata.

RUSIŠKASIS FORMALIZMAS, TIK ATVIRKŠČIAI

Kaip pripažino pats F. Moretti, jį „atsietojo skaitymo“ tyrinėjimų programoje iš esmės domina tie patys klausimai, kurie domino rusų formalistus: literatūros evoliucijos dėsniai, minimalios literatūriškumo sąlygos, lingvistinės literatūriškumo charakteristikos (Hackler 2016). Pagaliau literatūriškumo kaip defamiliarizacijos, „ostranenije“ efekto tyrimas. Tik rusų formalistams rūpėjo atrasti kalbinių prasmės sąlygų dėsnius leidžiantis į mikroskopinius teksto tyrimus, o F. Moretti tų pačių tikslų siekia eidamas priešinga kryptimi – literatūros makro reiškinių link. Šitai atsiranda savotiška rusiškojo formalizmo versija, paties F. Moretti pavadinta „kiekybiniu formalizmu“ (Moretti 2011).

Svarbi aplinkybė – kiekybinis formalizmas lokalizuojamas ne bibliotekoje, kabinete ar kokioje nors kitoje atidaus skaitymo vietoje, tačiau laboratorijoje (Shawna 2016). Čia vyksta atsietasis skaitymas, kurio tikslas vėlgi yra atvirkščias rusų formalistų tikslui. Juos pirmiausia domino literatūros kalbos revoliucijos – ryškiausi literatūros istorijos momentai, geriausiai išryškinantys nuokasdienybės nuobodulio bandančios išsivaduoti literatūros kalbos aspektus. Kiekybinis formalizmas imasi tos literatūros, kuri yra vidutiniška, nuobodė, reprezentuoja ramesnę kultūros istorijos etapus. Bet kokia „teksto malonumo“ patirtis čia yra beveik neįmanoma, todėl

tokia literatūra greitai pamirštama ir tampa neperregima, niekam neįdomia paslaptimi. Tačiau joje gali slypėti daug informacijos, atskleidžiančios svarbias literatūros istorijos detales (Moretti 1998: 64). Štai anglų romanų pavadinimai laikotarpiu tarp 1740 ir 1850 metų nuolat trumpėjo. Ir ką tai reiškia? F. Moretti mano, kad šie duomenys rodo, jog trumpėjantys romanų pavadinimai pradeda naują ženklavimo strategiją, kuri verčia skaitytoją kur kas daugiau dėmesio skirti romano tekstui, ieškoti pasakojimo vientisumo.

Iš tokio pobūdžio interpretacijų aiškėja, jog atsietasis skaitymas yra daugiau temporalinis požiūris³, skirtas aptarti tekstualios reikšmės evoliuciją, išryškėjančią formaliuose duomenyse. Kaip sako F. Moretti, kuriantieji paprastai neturi krypties pojūčio, o kryptį nustatantys yra nekuriantys, tačiau atrenkantys. Tarp rašančiojo ir skaitančiojo nesant jokio dialogo, evoliucija tampa istorinių atsitiktinumų trajektorija, kurios sąmoningai niekas nė neketino sukurti. Ir jai suprasti reikia rasti būdą retrospektyviai apibendrinti pokyčius, kurie iš pradžių atrodė visiškai chaotiški ir bekrypčiai.

Tačiau tai reiškia, jog atsietasis skaitymas nėra alternatyva atidžiajam. Jis tėra kita prieiga prie tekstų, kuri vis tiek galų gale baigiasi tradicinio pobūdžio interpretacija atsakant į klausimą „ką tai reiškia?“ Prieiga prie tekstų, kurie yra

užmiršti, nes nepriklauso kanonui, nes, atrodo, yra neverti būti skaitomi.

Kitaip sakant, atsietasis skaitymas tiesiog geriau atsako į vienus klausimus, susijusius su literatūra kaip visuma, kurioje didelė dalis kūrinių vartotojo sprendimu paprasčiausiai yra nustumiami į nesidomėjimo zoną. Tai yra milijonai knygų, apie kurias vartotojas papras-

čiausiai nežino. Tad atsietasis skaitymas yra skirtas *neskaitomą* literatūrą įtraukti į literatūrinės komunikacijos apyvartą.

Priešingai, atidusis skaitymas geriau veikia tais atvejais, kai kalbama apie nedidelį tekstų rinkinį, kuris paprastai sudaro vadinamąjį literatūros kanoną ir kurį reikalaujama perskaityti kiekvienos kultūros vartotojui.

LITERATŪRA KAIP TECHNINIS PASAULIO ATSPINDĖJIMO ĮRENGINYS

Vokiečių medijų teoretikas Friedrichas Kittleris yra sakęs, jog visa literatūros teorija yra medijų teorija (Phillips 2017). Sakykim, Marko Twaino tekstai įdomūs, bet dar įdomesnė jo rašomoji mašinėlė, kuria jis kai kuriuos tekstus pradėjo rašyti pirmasis Vakarų kultūros istorijoje. Didieji tekstai tuo pat metu yra didieji medijų istorijos įvykiai, nes jie labai ryškiai reprezentuoja technologijas, kuriomis jie buvo sukurti.

Prancūzų filosofas François Laruelle yra pakartojęs F. Kittlerio tezę, tik ją pritaikęs filosofijai. Jo žodžiais, visa filosofija yra medijų teorija (Laruelle 2012: 17). Tačiau, priešingai nei F. Kittlerį, technologijos, kuriomis parašyti filosofiniai tekstai, jo nedomino, jam pati filosofija

buvo pasaulio atspindys. F. Laruelle filosofus įvardijo „tiesos paštininkais“ (Laruelle 1999: 142), prižiūrinčiais tą prasmų ir esmių infrastruktūrą, nes pats noras apie ką nors pasakoti, ką nors atspindėti yra noras medijuoti.

F. Moretti požiūris į literatūrą yra panašus. Jam literatūra yra mechanizmas, tam tikru būdu atspindintis pasaulį. Joje F. Moretti ieško ne prasmės, bet *literatūros fakto*, iš esmės techninio objekto, kurių visuma ir sąveika ir sudaro tą aparatą, generuojantį fikcinio pasaulio pavidalus. Jam literatūra jau taip pat yra medija, techninis pasaulio atspindėjimo įrenginys. Ir pati būdama mašina, ji gali būti skaitoma ir apdorojama kitų mašinų.

EPILOGAS

F. Moretti siūlymas į teksto interpretacijos procesą įtraukti aparatą kaip visavertį dalyvį sukėlė karštas diskusijas. Kaip jau minėta straipsnio pradžioje, į atsietojų skaitymo idėjas labai pozityviai sureagavo pirmiausia stambios mokslo institucijos, sukūrusios tam skirtus pa-

dalinius ar ištikus tyrimų tinklus. Opoziciją daugiausia sudarė pavieniai intelektualai⁴, kuriems pavadinti kilusioje diskusijoje buvo pritaikyta Charleso P. Snow mintis, jog visi tekstų interpretatoriai yra luditai – technologijų priešininkai (Longley 2009: 47). Diskusijos

įkarštį palaikė ir pats F. Moretti, kaip jam įprasta skambiai pareiškęs, jog skaitmeninė humanitarika yra reikalinga tik seniems profesoriams, kurie nesupranta kompiuterių, arba tik dabar pradedančioms karjerą humanitarams, kurie nieko nesupranta hermeneutikoje (Dinsman 2016). Tarsi dar labiau siekdamas pakurstyti metodologinius ginčus, jis tais pačiais 2013 m. išleido dvi knygas – *Distant Reading* ir *The Bourgeois: Between History and Literature*, – kuriose naudoja dvi visiškai

skirtingas metodologijas. Pirmojoje tekstų interpretacijai naudojami algoritmai ir duomenų analizė, o antrojoje nėra jokių skaičiavimų ar schemų, tik tradicinės literatūros ir kultūros istorijos koreliacijos ieškojimas. Paprašytas paaiškinti savo metodologinį nenuoseklumą, F. Moretti atsakė: aš potvynius ir mėnulį tyrinėju jų nesiedamas. Į tai klausiantysis sureagavo jau kreipdamasis į savo skaitytojus – gal F. Moretti yra tiesiog literatūrinis lunatikas? (Alexander 2013)

Literatūra

- Ascari Maurizio. 2014. The Dangers of Distant Reading: Reassessing Moretti's Approach to Literary Genres, *Genre* 47 (1): 1–19.
- Bush Vannevar. 1945. *Science the Endless Frontier*. <<https://www.nsf.gov/od/lpa/nsf50/vbush1945.htm>> [žiūrėta 2019 01 11]
- Cohen Margaret. 2009. Narratology in the Archive of Literature, *Representations* 108 (1): 51–75.
- Cohen Margaret. 1999. *The Sentimental Education of the Novel*. Princeton: Princeton University Press.
- Dinsman Melissa. 2016. The Digital in the Humanities: An Interview with Franco Moretti. *Los Angeles Review of Books*. <<https://lareviewofbooks.org/article/the-digital-in-the-humanities-an-interview-with-franco-moretti/>> [žiūrėta 2019 01 22]
- Fowler Alastair. 1979. Genre and the Literary Canon, *New Literary History* 11 (1): 97–119.
- Galway Alexander. 2013. Everything is computational, *Los Angeles Review of Books*. <<https://lareviewofbooks.org/article/franco-moretti-distant-reading-a-symposium/>> [žiūrėta 2019 01 22]
- Gitelman Lisa. 2013. *“Raw Data” Is an Oxymoron*. New York: The MIT Press.
- Hackler Ruben, Kirsten Guido. 2016. Distant Reading, Computational Criticism, and Social Critique: an Interview with Franco Moretti, *Le fougaldien*. <<https://fougaldien.net/articles/10.16995/lefou.22/>> [žiūrėta 2019 01 12]
- Harsgor Michael. 1978. Total History: The Annales School, *Journal of Contemporary History* 13 (1): 1–13.
- Hesse Hermann. 1977. Vom Bücherlesen, *Welt der Bücher*: 188–193. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Joyce James. 2006. *Dubliners*. London: Prestwick House, Inc.
- Laruelle François. 2012. ‘I, the Philosopher, Am Lying’: Reply to Deleuze, Gabriel Alkon G. and Gunjevic B. (eds.). *The Non-Philosophy Project: Essays by François Laruelle*: 37–54. New York: Telos Press Publishing.
- Laruelle François. 1999. A Summary of Non-Philosophy, *The Warwick Journal of Philosophy* 8: 138–148.
- Longley Paul. 2009. Virtual Strangers: e-Research and the Humanities, *Australian Cultural History* 27 (1): 47–59.
- Moretti Franco. 2013. *Distant Reading*. New York: Verso.
- Moretti Franco. 2009. Style, Inc. Reflections on Seven Thousand Titles (British Novels, 1740–1850), *Critical Inquiry* 36 (1): 134–158.
- Moretti Franco. 2013. „Operationalizing“: or, the function of measurement in modern literary theory, *Pamphlet* 6. Stanford: Stanford Literary Lab. <<https://litlab.stanford.edu/LiteraryLabPamphlet6.pdf>> [žiūrėta 2019 01 11]
- Moretti Franco. 2000. The Slaughterhouse of Literature, *Modern Language Quarterly* 61 (1): 207–227.
- Moretti Franco. 2011. Quantitative Formalism: an Experiment, *Pamphlet* 1. Stanford: Stanford Literary Lab. <<https://litlab.stanford.edu/LiteraryLabPamphlet1.pdf>> [žiūrėta 2019 01 22].
- Moretti Franco. 1998. *Atlas of the European Novel, 1800–1900*. London: Verso.
- Phillips John W. P. 2017. The End of Ontology and the Future of Media Theory, *Media Theory*. <<http://mediatheoryjournal.org/john-w-p-phillips-the-end-of-ontology-and-the-future-of-media-theory/>> [žiūrėta 2019 01 22]

- Rothman Joshua. 2014. An Attempt to Discover the Laws of Literature, *The New Yorker* 04 20. <<https://www.newyorker.com/books/page-turner/an-attempt-to-discover-the-laws-of-literature>> [žiūrėta 2019 01 12]
- Seal Andrew. 2013. We have never been well-read: Franco Moretti's pact with the devil, *The Quarterly Conversation* 33. <<http://quarterlyconversation.com/we-have-never-been-well-read-franco-morettis-pact-with-the-devil>> [žiūrėta 2019 01 11]
- Shawna Ross. 2014. In Praise of Overstating the Case: A review of Franco Moretti Distant Reading. *Digital Humanities Quarterly* 8 (1). <<http://www.digitalhumanities.org/dhqdev/vol/8/1/000171/000171.html>> [žiūrėta 2019 01 11]
- Shawna Ross. 2016. Reading Modernism with Machines, Shawna R., O'Sullivan J. (eds.). *Digital Humanities and Modernist Literature*: 112–131. New York: Palgrave Mcmillan.
- Schuessler Jennifer. 2017. Reading by the Numbers: When Big Data Meets Literature, *The New York Times* 10 30. <<https://www.nytimes.com/2017/10/30/arts/franco-moretti-stanford-literary-lab-big-data.html>> [žiūrėta 2019 01 12]
- Wolf Gary. 1996. The Wisdom of Saint Marshall, the Holy Fool, *Wired*. <<https://www.wired.com/1996/01/saint-marshall/>> [2019 01 12]

Nuorodos

- ¹ Tik keletas iš gausaus kiekio publikacijų: Rothman 2014, Schuessler 2017.
- ² Detaliai apie šiuos du skaitymo būdus: Moretti 2013.
- ³ Šiuo aspektu atsietasis skaitymas panašus į Analų mokyklos serijinę istoriją (Harsgor 1978: 4).
- ⁴ Naujųjų metodų keliamus pavojus išryškinančios pozicijos pavyzdžiu galėtų būti šis straipsnis (Ascari 2014: 6).